

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1507-1534	Ниш	октобар - децембар	2012.

UDK 316.74:323.1(497.113)

Оригиналан научни рад

Примљено: 17.12.2011.

Ревидрана верзија: 26.06.2012.

Драган Коковић

Душан Ристић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за социологију

Нови Сад

КУЛТУРНЕ РАЗЛИКЕ, ЕТНИЧКЕ ГРАНИЦЕ И ЕТНИЧКА ДИСТАНЦА: ИСТРАЖИВАЊЕ У ВОЈВОДИНИ*

Апстракт

У раду се приступа анализи појма етницитета и етничких идентитета која уважава теоријске домете интеракционистичког приступа Фредрика Барта, посебно његову отвореност и теоријску инклузивност. Етницитет и етнички идентитет се тумачи као последица друштвеног процеса успостављања етничких граница. Етнички идентитет се не посматра као својство које је инхерентно одређеној етничкој групи, већ као континуиран процес друштвене поларизације и дихотомизације. Овако постављена проблематика отвара и питање генезе етничких сукоба, у којима одређене врсте симболичких супротности и разлика, производе извесне друштвене супротности и конфликте. У раду се истиче значај потребе за признањем, јер се захваљујући таквој перспективи, сложени појам етницитета може операционализовати и разумети као један од могућих начина на који друштво поставља границе и разлике које су важан темељ за настанак колективних идентитета. У том смислу, друштвени сукоби се посматрају као друштвени процеси у којима се могу препознати нормативни захтеви различитих етничких група као структурни елемент у односима узајамног (не)признавања. У другом делу рада су представљени резултати истраживања етничке дистанце у Војводини уз тумачења која се заснивају на закључцима из теоријског дела рада.

Кључне речи: културни идентитет, етницитет, етничка граница, етничка дистанца, Војводина

kokovic@ff.uns.ac.rs

* Рад је резултат истраживања на пројекту „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“ број 179013, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је резултат истраживања на пројекту „Промене у друштвеној структури и покретљивости као чиниоци европских интеграција Републике Србије, са посебним освртом на АП Војводину“, број 179053, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

CULTURAL DIFFERENCES, ETHNIC BOUNDARIES AND ETHNIC DISTANCE: RESEARCH IN VOJVODINA

Abstract

In this paper, the authors approach the analysis of the notion of ethnicity and ethnic identity with a recognition of the importance of the symbolic-interactionist perspective of Fredric Barth's notion of ethnic groups, with a particular emphasis on its openness and inclusiveness. Ethnicity and ethnic identity are interpreted as the social processes of establishing boundaries. Ethnic identity is not interpreted as a cultural content that is inherent to ethnic groups, but as a continuous process of social polarization and dichotomization. Authors raise the question of the genesis of ethnic conflicts as a consequence of symbolic oppositions and different value orientations among ethnic groups. The paper stresses the importance of recognition for different ethnic groups, both on the theoretical level and as a way of operationalizing the notion of ethnicity, as a society's way of setting the boundaries and differences that are important as a foundation for the emergence of collective identities. In this sense, ethnic conflicts are interpreted as social processes in which we can recognize the normative requirements of the different ethnic groups as a structural element in the relations of mutual (non)recognition. In the second part of the paper, the authors present the results of a research study of ethnic distance in AP Vojvodina, with interpretations and conclusions based upon the argumentation from the theoretical part of the paper.

Key Words: Cultural Identity, Ethnicity, Ethnic Boundaries, Ethnic Distance, Vojvodina

УВОД

Потреба да се објасни један специфичан сплет друштвених и културних обележја, промене које се дешавају на нивоу колективних идентитета и друштвених односа у целини, захваљујући тенденцијама у одређеним друштвеним сферама, огледа се у важности појма и теоријама о етничитету. Релевантне расправе у социолошкој литератури које су посвећене овим проблемима, допринеле су томе да се одређени аспекти етничитета разјасне и растумаче. Са друге стране, управо због постојања бројних и дијаметрално супротних ставова када је у питању социолошко објашњење ових проблема, чини се да је појам етничитета све више замагљен и да, често, расправе постају дифузне и воде у теоријске теснаце.

Да је етничитет вишестран и сложен феномен, показују истраживања у којима се истиче да је могуће издвојити бар осам различитих (најугицајнијих) социолошких приступа проблемима етничитета (Malešević, 2009). Променљива природа етничких односа и амбивалентност појма етничитета, сматра Сениша Малешевић (2009, стр.

287) изродиле су мноштво крајње неупоредивих аналитичких ставова. Оно што се ипак може извести као спецификум социолошког приступа, јесте да се нагласак ставља на *етничке односе* као тип друштвених односа.

У свакодневној употреби, етницитет је скоро увек повезан на неки неспецифичан начин са заједничким пореклом и прецима, од којих су изведене заједничке особине чланова етничке групе (Hobsbaum, 1996, стр. 73). Реч *етницитет* потиче од старогрчке речи *етнос*, која је по свему судећи, „означавала читав низ ситуација у којима неки колективитет људских бића заједно живи и дела и која се данас најчешће преводи као „народ“ или „нација“ (Dženkins, 2001, стр. 19).

Категоријално приписивање и организовање друштвених односа на основу наводних суштинских културних разлика, англосаксонске друштвене науке третирају појмом етницитета (*ethnicity*) (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 15). Значај појма етницитет није само у томе да посведочи о постојању етничких група, већ да их постави као нешто проблематично: да се доведе у питање настанак, облик и сврха једног социјалног ентитета, онога чиме се етничка група обично дефинише, а има свој узрок у друштвеним односима.

Већина аутора „етничку ренесансу“ (*ethnic revival*) тумачи као одговор на дисфункције које се јављају у модерним друштвима (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 85). Истраживања о етницитету су посредно, објашњавајући овај феномен, покушавала да објасне неке од најжешћих етничких сукоба који су се дешавали протеклих деценија, па и раније (Kuper, 2007; Sen, 2007; Sokolović, 2006).

Ми ћемо се у овом раду највише бавити једном теоријском интерпретацијом етницитета коју је развио норвешки антрополог Фредрик Барт (Bart, 1997) да бисмо истражили одређене могућности таквог и њему сличних приступа у објашњењу и тумачењу етничке дистанце и етничких сукоба као облика друштвених односа. Нагласак ће свакако бити на социолошким аспектима етницитета, а покушаћемо да истакнемо нека општа социолошка обележја, односно предности и недостатке Бартовог приступа. На примеру конкретних, емпиријских података који су приказани у другом делу рада и који представљају резултате истраживања етничке дистанце међу најбројнијим националним заједницама у Војводини, покушаћемо да операционализујемо неке од закључака теоријског дела рада.

ЕТНИЦИТЕТ КАО ДРУШТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА КУЛТУРНИХ РАЗЛИКА

Добру полазну основу за тумачење етницитета као *друштвене организације културних разлика* представљају она схватања истра-

живача који настоје да нагласе универзалност друштвених подручја у којима се етницитет може препознати. Етницитет се може посматрати као „универзална димензија односа међу људима, а не као феномен својствен групама које здрав разум дефинише као ‘етничке’” (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 25; Vrubaker, 2004, стр. 8). Таквом интерпретацијом се истовремено доводе у питање наводно стабилни и хомогени карактери групне припадности и солидарности са једне стране, а са друге истиче хеуристичка вредност овог појма који допушта да се у међусобну везу доведу феномени који су наизглед сасвим различити (нпр. трибализам у Африци, језички сукоби у Квебеку, мултикултурализам у Малезији, итд.). У том смислу, сматра Коен, појам етницитета би изражавао јединство једног универзалног и свеprisутног друштвеног феномена на који се може наићи како у развијеним, тако и у неразвијеним земљама – у прошлости и садашњости (1997, стр. 31).

Етнички идентитет се изграђује на основу *разлике*, док је садржај етничког заједништва вера у једну „нарочиту част” (Вебер, 1976, I, стр. 329). Наравно да разлике као такве, *по себи*, нису толико важне. Оне постају важне када представљају извор привилегија или као оправдање за угњетавање других. То се управо и дешава са разликама међу етнонационалним групама, које „производе“ разлике у етнонационалистичком дискурсу и потреби за разликама (Кестановић, 2001, стр. 135).¹ Етницитет упућује на групе или народе као „потенцијалне нације“, тј. „ентитете који се налазе на претходном ступњу образовања националне свести“ (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 46). Шездесетих година прошлог века дошло је до критичких преиспитивања „супстанцијалистичких” визија које су етнице приказивале као „дискретне ентитете” обдарене одређеном културом, језиком или неким другим обележјем. На таласу тих преиспитивања јављају се и теорије које критикују генетски приступ етницитету и као његову главну основу истичу различите културне, односно друштвене аспекте.²

¹ Разлике између „наше“ и „ривалске“ етничке групе (у етнонационалистичком дискурсу) не само да искључују било какав облик заједничког живота, већ и оправдавају настојања „наше“ заједнице у односу спрема „ривалске“... Када етнонационалистичко понашање (начин мишљења и осећања) постане „социјални стандард“, агресивност и агресија људи није усмерена само ка „ривалским“ етничким групама него и ка припадницима властитог колектива који, из било којих разлога, одуарају од важећих друштвених норми или им се чак отворено супротстављају (Кестановић, 2001, стр. 135–136).

² Врло важан је у том контексту развој упоредног метода истраживања, који је половином XX века посебно привлачио пажњу америчких и британских антрополога.

У теоријама етницитета је познато да једна од најуопштенијих формулација етницитета која га тумачи као *облик друштвене интеракције*, односно као *друштвену организацију културних разлика* потиче од норвешког антрополога Фредрика Барта (Bart, 1997; Bakić, 2006; Putinja & Stref-Fenar, 1997; Malešević, 2009; Dženkins, 2001). У питању је један *теоријски модел етницитета* који се појавио као нека врста коректива структурално–функционалистичког схватања друштва, који је половином XX века још увек доминирао у социологији, па и у антропологији (Dženkins, 2001, стр. 24). У Бартовом приступу, етницитет и границе етничких група, односно њихов „онтолошки статус“ као колективитета не треба третирати као „чврсте“ и некритички прихватати као „фиксирани идентитет“, већ његово произвођење и репродукцију у рутинској друштвеној интеракцији видети као „суштински проблематичне особине друштвене реалности, као својства свакодневног живота која су увек у процесу настајања“ (2001, стр. 35).

У оквиру тако формулисаног интеракционистичког приступа, етнички идентитет представља неку врсту *сазнајног оквира* који служи као водич за оријентацију у друштвеним односима и у тумачењу друштвених ситуација. Насупрот *есенцијалистичким* теоријама, приступи попут Бартовог, међуетнички „афинитет“ повезују са симболичким и друштвеним супротностима међу етничким групама. За проучавање етничких идентитета, врло важну, готово пресудну улогу, има друштвени контекст у којем се врши међусобно општење чланова различитих етничких група или нација, јер етницитет представља облик друштвене интеракције. Он није својство инхерентно припадности (стечено одмах по рођењу), него је *континуиран процес дихотомизације* између чланова групе и „аутсајдера“ који се потврђује у друштвеној интеракцији³. То наводи на закључак да су етничка својства, односно етнички идентитети, нека врста ресурса који могу представљати важан сегмент друштвених односа на одређеном подручју, односно у одређеном друштву у којем постоји више етничких група и/или нација. Зато се у интерпретацијама Бартовог становишта наводи да „нису битне саме етничке групе, већ међуетнички контексти у којима делатници у међуодношењу одређују своје етничке идентитете“ (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 122–124). Сем тога, појава етничких разлика није карактеристична искључиво за савремена (пост)индустријска друштва. Као веома важни

³ „Аутсајдере“ је одлично описао Хауард Бекер у врло познатој студији *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (видети: Becker, 1963), али је нешто општију и апстрактнију формулацију врло добро развио и Георг Зимел у свом *Екскурсу о страници* (видети: Simmel, 2001, стр. 152-158).

„чиниоци јављања и јачања већ постојећих етничких веза могу послужити различите врсте међуетничких сусретања: ратови, политичка нестабилност вишеетничких империја или других политичких заједница, промена међународних околности, друштвена потчињеност извесних друштвених група у односу на неке друге у неком друштву, такмичење различитих друштвених група за ретка добра“, итд. (Bakić, 2006, стр. 244).

Израз или појам етницитета најбоље је употребљавати у смислу појма и облика једне специфичне *друштвене организације*, сматра Фредрик Барт, јер нам таква интерпретација омогућава да границе међу друштвеним групама и њихове односе описујемо путем *културних контраста* захваљујући којима се, у ствари, организују идентитети и интеракције у једном друштву. То да су етничке групе само један облик друштвене организације, значи да се етнички идентитет одређеним члановима друштва *приписује* од стране других. Једно „категоријално приписивање“, пише Барт, „је етничко када одређену особу разврстава у складу с њеним основним, најопштијим идентитетом за који се претпоставља да је детерминисан пореклом и окружењем дотичне особе. Уколико прибегавају етничким идентитетима да би категоризовали себе или друге у сврху интеракције, актери образују етничке групе у том организационом смислу“ (Bart, 1997, стр. 220). Без обзира што етницитет, односно етнички идентитет представља и облик културне диференцијације међу појединцима и друштвеним групама, *друштвени процеси* су ти који *производе и репродукују*, или „организују“ границе идентификације и *диференцијације међу етничким колективитетима*. Етницитет се не испољава у изолацији, већ у друштвеној интеракцији. Он је зато *релациони појам*, варијабла, или можемо рећи *тип* који се развија друштвеним дељањем. Сем тога, етницитет можемо тумачити и као варијаблу политичког понашања, о чему ће још бити речи.

Из наведених тумачења произлази да теоријски модел етницитета који предлаже Фредрик Барт културу и културне разлике не третира као важне саме по себи – изван поља друштвених односа у којем су организоване у различите етничке категорије. У анализи феномена етницитета није пресудан специфичан *културни садржај*, већ *процес кодификације* културних разлика захваљујући којима се етнички идентитети, или етничке категорије третирају као друштвено релевантне.

Плаузибилност и предност овог модела можда се могу приписати његовом формалистичком карактеру. Такав аналитички оквир омогућава да се избегне зависност од појединих својстава културе, односно предмета истраживања (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 149). У питању је становиште које омогућава да се не сучељавају и директно пореде само конкретне етничке групе или њихови типови, већ различити типови друштвене организације културних идентите-

tâ, што му даје извештан универзални карактер, али и могућност операционализације у различитим друштвеним контекстима. Етницитет се анализира као *организациони процес* који је донекле, тешко разграничити у односу на друге колективне идентитете. Има мишљења да је управо „десупстанцијализација етничких група“ која је карактеристична за ову врсту интерпретације и коју су спровели други социјални антрополози „највеће откриће и основна тековина на коју се ослањају сва данашња истраживања о етницитету“ (1997, стр. 144).

Не треба се, наравно, у објашњенима етницитета ограничити само на ово становиште. Оно свакако има одређених предности, али и недостатака. Комбинација социјалног интеракционизма и конструкционизма, али и стављање нагласка на индивидуално делање, свакако да Бартов приступ истиче као врло особен и применљив у различитим друштвеним контекстима. Највећи допринос интеракционистичке теорије, а посебно овог приступа, према мишљењу Филипа Путиња и Жослин Стреф-Фенар, састоји се у наглашавању *процесуалности етницитета*. Међутим, претеран нагласак на учесницима на рачун друштвене структуре, како сматра Малешевић, што је један од познатих приговора симболичком интеракционизму и етнометодологији (Видети о томе: Marinković, 2006), па онда и примени ових приступа у оквиру теорија етницитета, свакако да су одређени недостаци. Симболички интеракционизам је етничке односе посматрао кроз „призму индивидуалне перцепције дефиниција ситуације датих унутар и изван групе (Malešević, 2009, стр. 305). Упркос одређеним критикама интеракционизма и Барта, које се махом односе на „релативну запостављеност изучавања етничких својстава“ има мишљења да интеракционистички приступ етничкој групи и везаности јасно показује да има простора за усавршавања прихватањем критике и да се овај приступ чини можда и „најинклузивнијим“ од свих приступа етничкој везаности (Bakić, 2006, стр. 246).

ПРОМЕНЉИВОСТ ЕТНИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ И ПОЈАМ ЕТНИЧКЕ ГРАНИЦЕ

Једна од најбитнијих одредница етничке групе је *граница* – која је одваја, која јој даје оквир и тиме јој одређује идентитет у односу на друге етничке групе. Сам Барт је истицао да се етничке границе одржавају захваљујући „ограниченом скупу“ културних обележја. Трајност етничке групе зависи управо од постојаности културних обележја или црта, а њена постојаност се може пратити и кроз промене које она трпи захваљујући променама културних црта које одређују границу (Bart, 1997, стр. 258). Захваљујући претходним интерпретацијама инструменталистичког, односно „ситуационистичког“ схватања етницитета, чини се да је истраживање *етничких граница* од изузетне важности, јер управо оне дефинишу групу а не

„културни материјал“ који она садржи (Bart, 1997, стр. 222). Темељан значај Барт је придавао чињеници да „етничке групе представљају категорије атрибуирања и идентификације које спроводе сами актери, па им је, дакле, основна одлика да организују интеракцију међу појединцима“, док се остале карактеристике етничких група покушавају повезати са том основном цртом (1997, стр. 215). Путиња и Стреф-Фенар се слажу са Бартом да је етницитет један посебан облик друштвене организације који је заснован на категоријалном атрибуирању којим се људи разврставају с обзиром на своје претпостављено порекло, тј. облик који се потврђује у друштвеној интеракцији стављањем у оптицај социјално диференцирајућих културних знакова (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 159). Један од најважнијих доприноса оваког схватања етницитета можда се крије у препознавању значаја етничких граница захваљујући којима се етничке групе међусобно разликују.

Свака расправа о границама – а посебно у контексту истраживања етничких односа – заправо се односи на питање стварања и дефинисања националних и других идентитета. Балибар је писао да је извесно да идентитети,

„или боље рећи одређења – активна и пасивна, жељена и претрпљена, појединачна и колективна – постоје на различитим нивоима. Њихово мноштво, њихово својство конструкција или фикција не чини их ништа мање стварним“ (Balibar, 2008, стр. 99).⁴

Бартов модел етницитета и границе етничких група – сматра Џенкинс – а тиме и њихов „онтолошки статус као колективитета, не треба третирати као ’чврсте’ или некритички прихватати као фиксирани аспект друштвене реалности“ (Dženkins, 2001, стр. 35). Он такође сматра да је Барт инсистирао на идеји да произвођење и репродукцију етничког идентитета у рутинској друштвеној интеракцији морамо третирати као суштински проблематичне особине друштвене реалности, као својства свакодневног живота која су увек у процесу настајања.

Према Ериксоновом мишљењу, не можемо прихватити тврдњу да етничке границе уоквирују културе. Културне разлике се доводе у везу са етницитетом „ако и само ако се читавају и у друштвеној интеракцији“ (Eriksen, 2004, стр. 73). Етничка заједничност, веровао је и Макс Вебер (1976), *само је чинилац* који олакшава удруживање у заједницу. Из његовог схватања такође произлази да, уколико су етничке групе артикулисане кроз веровање у заједничке претке, културу и језик, оне су подложне промени, преиспитивању и редефинисању.

⁴ Сем наведеног, Балибар је истицао најрелеватнији аспект за социолошка истраживања, а то је да се у историјској сложености појма границе крије питање институција. „Стварање и видови успостављања границе, али и границе као услова за могућност постојања мноштва институција“... (Balibar, 2008, стр. 106).

Етницитет треба разумети као последицу друштвених процеса у којима људи *постављају границе* око себе у својим друштвеним активностима. У овим процесима на првом месту су (ре)продукција културе, веровање у заједничке претке и идеолошка интерпретација, као и употреба језика као ознаке друштвене диференцијације и идентитета. Произлази да је главно обележје етничких група *систематична репродукција* ових „класификаторних разлика“ међу различитим категоријама људи, који себе виде различито (Schaefer, 2008, стр. 457). У новијим „неовеберијанским“ приступима присутно је схватање да су етничке групе, као и било који други колективни ентитет (класа, сталез, статусна група), само квазигрупе, тј. „ситуациони“ и „аморфни“ скупови појединаца (Malešević, 2009, стр. 306).

Еверет Хјуз је писао је да етничка група није то што јесте само због степена мерљиве или очигледне различитости од других група:

„напротив, она је етничка група зато што људи у њој и људи ван ње знају да она то јесте; зато што и припадници и неприпадници говоре, осећају и поступају као да она чини засебну групу“ (Dženkins, 2001, стр. 21).

То је могуће само ако постоје начини да се исказе ко припада, а ко не припада групи, а уколико је из те групе лако иступити, онда она заправо није етничка група.

У погледу колективног делања, како пише Џенкинс, „осећај етничког заједништва јесте један вид монополистичког друштвеног затварања: он дефинише припадање, квалификованост и приступ“ (2001, стр. 21). Зато можемо инсистирати на идеји да *етничке границе нису нужно територијалне, али јесу друштвене*. Фредрик Барт и његови сарадници су показали да је немогуће описати потпуни скуп културних обележја који би дозволио да једну групу разликујемо од друге и да нам „културна варијација“ сама по себи не омогућаје да објаснимо путању којом се крећу етничке границе. Једна од „наивности“ етнолога састоји се у вероватњу да у основи етничке разноврсности почива географска и друштвена изолација. Етничке границе могу да опстану упркос кружењу појединаца који их прелазе (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 66). Зато се нагласак, уместо на етничке групе, може ставити на *међуетничке друштвене контексте* у којима актери путем друштвене интеракције и организације културних разлика одређују своје етничке идентитете.

Оно што је у појму етничких граница у време када је Барт формулисао било ново јесте идеја да те етничке границе, а не унутрашњи културни садржаји, дефинишу етничку групу и омогућавају да се тумачи њена постојаност и трајност (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 173). Када је реч о етничким групама, писао је Барт,

„утврдити сопствену различитост своди се на дефинисање принципа затварања, те подизање и одржавање – на основу ограниченог броја културних црта – границе између ње и осталих група“ (1997, стр. 173).

Зато се постојање и трајање одређених етничких група може утврдити преко етничких граница. Одржавање етничких граница почива на признавању и потврђивању етничких разлика током различитих друштвених интеракција. О томе Барт каже: „када се етничка група дефинише својим атрибутивним и ексклузивним карактером, природа таквих ентитета постаје јаснија: она зависи од одржавања границе“ (Bart, 1997, стр. 222). Етничке границе о којима је реч каналишу друштвени живот – оне често подразумевају врло сложену организацију понашања и друштвених односа (1997, стр. 223).

Насупрот становиштима која суштину етничких група виде у дељењу заједничке културе, Барт је (попут Вебера) тврдио да о етничким групама много тога можемо открити тумачећи ова обележја не као импликације или последице, него као узроке, односно полазиште за дефинисање етничке групне организације. Веберијанским и етно-методолошким импликацијама Бартових схватања могу се упутити критике попут оних које су упућиване Веберу и етнометодолозима – да се у основи ради о проблему релативизације објективног постојања колективних ентитета; интерпретација етничитета своди се готово на *проблем перцепције* појединачних друштвених актера/субјеката, итд. Ипак, овакве закључке треба посматрати у контексту претходно реченог, односно Бартовог покушаја да одреди формалне карактеристике и обележја етничких група као *објективне* и универзално прихватљиве, упркос различитим друштвеним контекстима. Таква „ситуациона“ логика и дефинисање етничитета захваљујући друштвеној организацији културних разлика не мора нужно за консеквенцу да има релативизацију проблема етничитета. Проучавајући етничитет, етничке групе и границе, наша пажња не мора да буде усмерена на културна обележја, односно на садржај идентитета, него на начин на који се тај идентитет у друштву ствара и појављује као етнички.

У светлу тумачења појма етничке границе који је првобитно развио Фредрик Барт, може се говорити о два различита процеса, односно врсте приписивања: један је *групна идентификација* а други *друштвена категоризација*, при чему се идентификација одвија са унутрашње стране у односу на границе групе (у оквирима групе) а категоризација долази споља (усмерена од друштва ка групи). У том смислу, идентификација и категоризација могу да представљају основе не само за колективни (етнички, национални) идентитет већ и за сукобе који настају и опстају захваљујући разликама међу групама које истичу различите идентитете.

*ЕТНИЧКИ ИДЕНТИТЕТ И ЕТНИЧКИ СУКОБИ:
ПИТАЊЕ ГРАНИЦА И „ПРИЗНАЊА“?*

Упркос мањим или већим разликама које се јављају међу друштвеним групама, сваки облик колективног идентитета има тенденцију ка *искључивости*: не може свако да буде члан одређене групе или заједнице. Пошто се више употребљава да одреди *друге*, него сопствену групу, „видљив“ етницитет тежи да буде негативан (Hobsbaum, 1996, стр. 76).

Теоријски модел о етничким границама који је развио Фредрик Барт отворен је за интерпретацију наведених димензија искључивости која у различитим друштвено-историјским контекстима представља основ за етничке сукобе, па ћемо се из тог разлога осврнути на одређена питања у вези са колективним идентитетима (посебно етничким) који не само да представљају проблеме у домену симболичке културе, него су истовремено и претпоставка друштвене интеракције и друштвених сукоба.

Променљиве границе идентитета прожимају дискурс конструкција за које верујемо да одговарају на питање о томе *ко смо*, а

„вероватност успешности изградње политичке заједнице треба да буде већа што је шири идентитет, да би се тако смањило диверзитет („људи с ону страну“) и повећао капацитет (могућности) нашег деловања – у игри тога тројства идентитет није постојан“ (Paić, 1999, стр. 124).

Појам идентитета се често третира као да је потпуно јасан, иако се под њим подразумевају различите ствари. А културни идентитет се често своди на етнички идентитет и он се

„покушава објаснити из перспективе других друштвених феномена који су мање карактеристични за културу, а више за одређене интересе који се култури намећу“ (Коковић, 2005, стр. 289).

На други начин постављена, у питању је идеја да у друштву стално делују силе „поретка дискурса“ о којима је још писао и Фуко; односно, да делују

„дискурзивни механизми“ који ограничавају то што уопште може бити речено, у каквом облику, и шта би се могло сматрати правим знањем и памћењем“ (Фуко, 2007; Фуко, 2008).

То се односи и на питање етничког идентитета и начин на који он постаје категорија дискурса у одређеном друштву.

Питање које постављамо јесте на који начин се проблем етничког идентитета у светлу појма етничке границе може интерпретирати као основ за настанак етничких сукоба? У социолошкој традицији истраживања друштвених сукоба један од врло важних аспеката који је често истицан (посебно у радовима чикашких социолога Парка и

Барцеса, а затим и Георга Зимела и Луиса Козера) јесте идеја да сукобе можемо посматрати као облик социјализације и да они имају врло важну друштвену улогу интеграције или групног везивања.⁵ У питању је друштвена функција сукоба која омогућава успостављање и одржавање идентитета и граница друштава и група (Kozer, 2007, стр. 49). Луис Козер је, позивајући се на Георга Зимела, писао да сукоби доприносе очувању групе – све док одржавају систем групних односа: „Сукоб унутар групе често доприноси оживљавању постојећих норми или доприноси стварању нових норми“. У том смислу, за Козера је друштвени сукоб представљао механизам прилагођавања норми према новим (друштвеним) условима (2007, стр. 202). Сем значаја за функционисање групе, друштвени сукоби имају много важније друштвене функције. Они доприносе очувању, усаглашавању или прилагођавању друштвених односа и друштвених структура (2007, стр. 199). Друштвени сукоби се могу дефинисати и као сукоби око различитих вредности (дистрибутивних или недистрибутивних) у којима је главни циљ опонената да неутралишу, повреде или елиминишу њихове ривале (Williams, 1994, стр. 54).

Етнички сукоби, сматра Вилијамс (1994), као посебни облици друштвених сукоба настају захваљујући комплексним комбинацијама друштвених, односно културних и политичких чинилаца – различитих могућности и неједнакости у оквирима одређених друштава, друштвене мобилизације различитих културних и политичких ресурса, међународних односа и свакако, међународних интервенција. Има мишљења да етнички сукоби имају подједнако рационалну основу као и класни сукоби у друштву, али да се мобилизација коју етнички идентитет изазива обраћа снажнијим емоцијама које су такве зато што су повезане са примордијалним и ирационалним облицима привржености (Putinja & Stref-Fenar, 1997, стр. 109), те да су из тих разлога ови први често разорнији – јачи по интензитету. Етнички сукоб је, сматра Брас,

„као и било који други облик сукоба, обично заснован на реткости добара и претњи добробити људи. Отклањање поменуте реткости и смањивање тих претњи може, дакле, довести до ублажавања или укидања етничких сукоба“ (1997, стр. 153).

---

⁵ О томе пише и Ерик Хобсбаум, позивајући се на Георга Зимела: „Групе, а нарочито мањине, које живе у сукобу... често одбијају приближавање или толерантност друге стране. Затворена природа њихове супротстављености, без које се они не би могли борити, постала би нејасна... У извесним групама, понекад има и нешто политичке мудрости која види да постоје неки непријатељи ради јединства чланова да би били успешни и да би група остала свесна овог јединства као њеног виталног интереса“ (Hobsbaum, 1996, стр. 190; Simmel, 1904).

Тенденције које се јављају међу теоретичарима који објашњавају етничке сукобе стављају у фокус одређени, конкретни узрок или скуп чинилаца који доводе до сукоба, а притом одбацују или игноришу други. Тако се нпр. етнички и национални сукоби објашњавају као последица недостатка ресурса у друштву, конкуренције, или се као кључни фактор види колективни идентитет, улога државе, економске неједнакости, сегрегација на тржишту рада, етничке неједнакости, друштвена аномија, итд. (Williams, 1994, стр. 55; видети такође: Вакіћ, 2006; Eriksen, 2004; Kuper, 2007; Sen, 2007; Шљукић, 2006; Шљукић, 2010). Сем тога, Брубакер и Лаитин сматрају да у савременој литератури о етничким сукобима постоји и тенденција да се друштвени сукоби интерпретирају у светлу етничких односа иако се уопште не ради о етничким сукобима (Brubaker & Laitin, 1998, стр. 425).

За објашњење етничких сукоба врло је важна појмовна дистинкција између насиља и сукоба (Koković, 2010). У студијама о етницитету, етничким сукобима и национализму насиље се често објашњава као *интензитет сукоба* пре него као *облик сукоба* или као облик друштвене или политичке акције у неком посебном смислу. Са друге стране, у студијама о колективном или политичком насиљу, етницитет је до недавно имао прилично маргиналан положај (Brubaker & Laitin, 1998, стр. 426). Свакако да се „етнички обрт“ (*Ethnic turn*) појавио у интерпретацијама политичког насиља, међународних односа, проблема сигурности, итд. Али је он често, као узрок одређених појава, био „механички“ прилепљен. Иако етницитет данас има врло важно место у објашњавању колективног насиља и сукоба, он је на неки начин и даље „страно тело“ које настаје у различитим теоријским традицијама и потребно је још времена да се он теоријски „свари“ до једног суптилнијег и софистициранијег нивоа (1998, стр. 426).

Контроверзе око концепта признавања посебних права различитим мањинама добијају различите димензије у мултикултурним друштвима. Међутим, једно посебно схватање културног плурализма које Тејлор (Tejlor, 2003; Tejlor, 2008) разрађује кроз своју *политику признања* карактеристично је по томе што полази од класичних филозофских схватања идентитета⁶ и тумачи паралелне процесе ин-

⁶ Хегелов модел, на који се Тејлор између осталих позива, претпоставља спекулативну тезу да образовање практичног Ја претпоставља узајамно признање међу субјектима: две индивидуе ће себе сматрати индивидуираним Ја, и аутономним у свом делању, тек пошто обе себе виде као признате у својој самосталности од стране оне друге. Облици реципрочног признања се разликују по степену аутономије који обезбеђују субјекти (па тако имамо „љубав“, „закон“ и „обичајност“). И коначно, Хегелов концептуални модел се довршава у тези у складу с

дивидуализације и мултикултуралних захтева у савременим друштвима, посебно на Западу (Mesić, 2006). Претпоставка је да су наши идентитети одређени *признањем*, те да је у средишту анализе идентитета питање признања, односно политике признања. Признање се у том контексту не односи само на „узимање у обзир“ нечије егзистенције. Идеја коју је Тејлор изнео јесте неопходност признавања једнаких вредности различитих култура (Tejlor, 2003, стр. 61).

У основи, Тејлор је разрађивао идеју да *практичко* формирање идентитета претпоставља интерсубјективно признање (Honet, 2009; Mead, 2003). „Потреба за признањем“ је само једна од друштвених граница, односно начина да се колективни идентитети као *културне разлике* друштвено организују и утемеље.

Циљ оваквих интерпретација је да се процеси друштвених промена који подразумевају различите друштвене сукобе објасне упућивањем на *нормативне захтеве* који су *структурни елемент у односима узајамног признања*. Сваки појединац, поред личног идентитета и потребе за признањем на том нивоу, развија припадност и идентификацију са одређеним друштвеним групама, као и осећаје колективног идентитета и *разликовања* у односу на припадништво другим групама. Тако нпр. национални идентитет подразумева *више-структурност* идентитета, са одређеном хијерархијом (Todorova, 2006, стр. 114-116; Sen, 2007, стр. 36).

Захваљујући неопходности и универзалности признања, етнички идентитет се може интерпретирати као једна врста колективног идентитета и један од могућих елемената друштвене интеракције у којој су актери „позвани“ да га истакну и да за њега траже неку врсту друштвеног признања.⁷

којом ређање облика признања прати логику образовног процеса који је посредован ступњевима моралне борбе (Honet, 2009, стр. 92-93).

⁷ То могу бити различите друштвене ситуације – од оних у којима сукоб није присутан (разговор појединаца о сопственој етничкој припадности) до узаврелих или кризних ситуација у којима сукоб настаје захваљујући колективној мобилизацији појединаца и у којима је главни основ разликовања и сукоба етнички идентитет.

*РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ЕТНИЧКЕ ДИСТАНЦЕ У
ВОЈВОДИНИ*

Истраживање етничке дистанце⁸ се заснивало на техници анкетирања репрезентативног броја пунолетних грађана Војводине. Етничка дистанца се изражава степеном блискости коју нека особа прихвата са припадницима других етничких заједница. Мерење етничке дистанце се врши уз помоћ Богардусове скале социјалне дистанце (Богардус, 1947) и изведено је уз одређене модификације, као и да буде што је могуће приступачније и јасније свим образовним и старосним категоријама испитаника. Подаци добијени у овом истраживању се могу посматрати и поредити са подацима добијеним у истраживању етничке дистанце у Војводини из 2002. године, иако је истраживачки инструмент донекле модификован (Лазар & Коковић, 2005; такође видети: Koković & Lazar, 2006; Lazar, 2008).

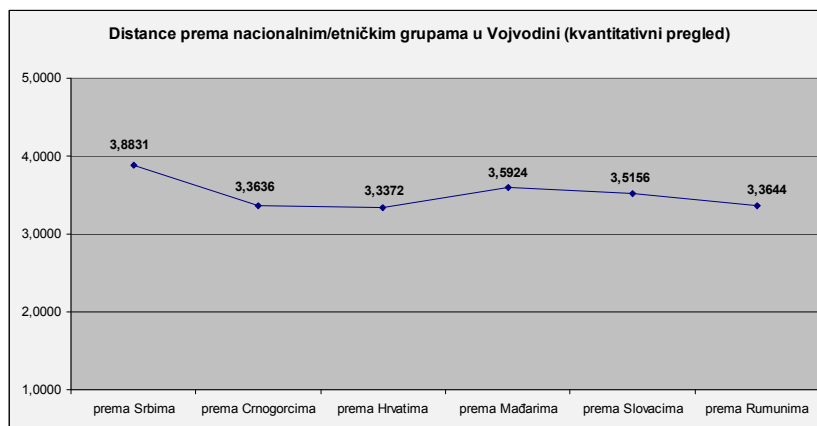
Испитаници су одговарали на питања о степену пожељности или непожељности ступања у одређене врсте друштвених односа и контаката (од заснивања брака до пословног партнера), са припадницима најбројнијих националних заједница у Војводини (Срби, Мађари, Хрвати, Словаци, Црногорци, Румуни).⁹ Приликом обраде података водило се рачуна о принципу искључености испитаника етничке заједнице о којој је реч, како би се избегло искривљавање резултата путем самооцењивања (аутодистанце).

Дистанце према етничким заједницама које су истраживане показују релативну уједначеност и груписане су између средње нумеричке вредности 3, која означава став „свеједно ми је“ и нумеричке вредности 4, која означава став „да, немам ништа против“ (види *Графикон 1*).

Издваја се нешто мања дистанца према Србима, док најнижу вредност, односно благо наглашену дистанцу бележимо према припадницима Хрватске националне заједнице. Овај други податак свакако треба узети са извесном резервом, с обзиром на то да је разлика између најмање (према Србима) и највеће (према Хрватима) дистанце само пола степена једног интервала на петостепеној скали (0,52). Уз то, разлика између дистанце према Хрватима и према следећим по реду националним заједницама (Црногорцима и Румунима) је само 0,02 интервала.

⁸ Резултати који су представљени у овом раду део су истраживања које је спроведено у оквиру истраживачког пројекта „Мултикултуралност АП Војводине као чинилац регионалног повезивања у Југоисточној и Централној Европи“, који је реализовао Одсек за социологију Филозофског факултета у Новом Саду, од 2005. до 2010. године, уз финансијску подршку Секретаријата за науку АП Војводине.

⁹ Подаци о броју становника у АП Војводини, према Саопштењу Републичког завода за статистику Србије број 295, од 24.12.2002. године.

Графикон 1. Дистанце према националним/етничким групама у Војводини (квантитативни преглед)

Graph 1. Distances toward national/ethnic groups in Vojvodina (quantitative overview).

Најуједначенија дистанца је изражена према мађарској и словачкој националној заједници. Највећа резервисаност према националним мањинама (види *Табелу 1*) изражена је у домену брака, а посебно према припадницима црногорске, хрватске и румунске националне заједнице. Најмања резервисаност изражена је у домену потенцијалног пријатељства и то према припадницима српске националне заједнице, а затим и према припадницима мађарске националне заједнице (види *Графикон 2*). Ове оцене изнели су сви испитаници, а не само припадници већинске српске или неке друге националне заједнице.

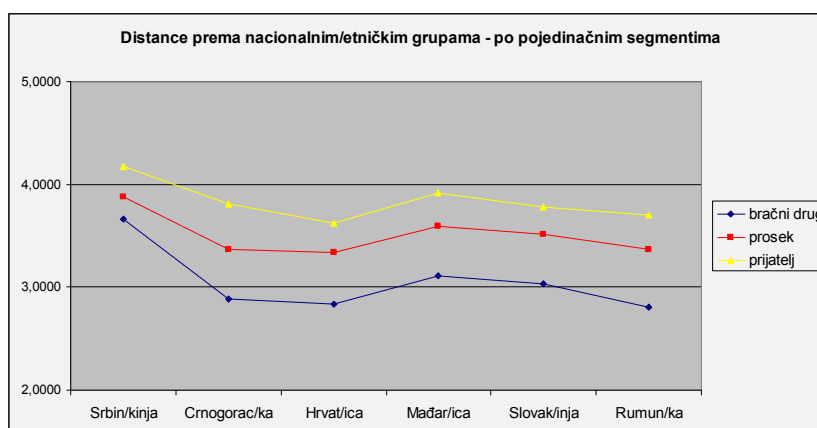
Табела 1. Етничке дистанце – просечне вредности

Table 1. Ethnic distances – average values

	Србин /киња	Црногорац /ка	Хрват /ица	Мађар /ица	Словак /иња	Румун /ка
брачни друг	3,6613	2,8880	2,8333	3,1092	3,0375	2,8058
Комшија	4,0213	3,5144	3,5587	3,7965	3,7314	3,5492
Пријатељ	4,1693	3,8066	3,6235	3,9221	3,7842	3,7008
Шеф	3,6915	3,2263	3,2753	3,4372	3,4232	3,3361
пословни партнер	3,8723	3,3827	3,3952	3,6970	3,6017	3,4303

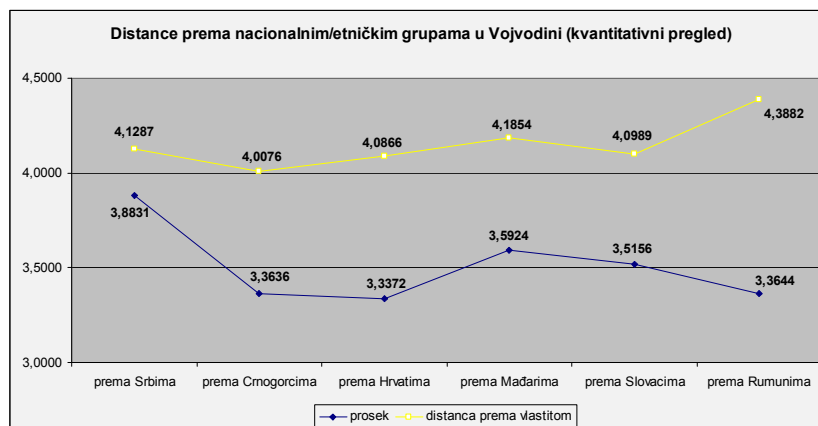
Посматрајући уопштено *Графикон 2*, можемо рећи да су припадници националних заједница изнадпросечно пожељни за пријатељске односе као тип друштвене везе која се гради више на емотивним него на рационалним основама. Овај тип друштвене везе имао је најмањи степен дистанце у односу на све остале типове. У већ поменутом истраживању из 2002. године припадници националних мањина су изнадпросечно били пожељни за суседство и радно-пословне односе који се више граде на рационалним основама (Лазар, Коковић, 2005, стр. 256), што се може интерпретирати као *позитиван помак у смислу развоја толеранције* – барем у домену ставова, ако не и практичног понашања испитаника.

Графикон 2. Дистанце према националним/етничким групама – по појединачним сегментима

Graph 2. Distances toward national/ethnic groups – individual segments

Ако упоредимо просечне оцене које су испитаници дали о степену пожељности друштвених контаката са припадницима других и властитог народа/етничке групе (види *Графикон 3*), видимо да су резултати (очекивано) бољи и опет релативно уједначени и крећу се у интервалу од 4,0076 (Црногорци) до 4,3882 (Румуни), што је мање од вредности 0,38.

Графикон 3. Дистанце према националним/етничким групама у Војводини – квантитативни преглед (просечне вредности)

Graph 3. Distances toward national/ethnic groups in Vojvodina – quantitative overview (average values)

Дистанца према припадницима сопствене националне заједнице се може тумачити и као облик самокритичности. Најизраженију дистанцу према припадницима сопствене националне заједнице изразили су Црногорци (4,0076), док су најмању дозу самокритичности у овом смислу исказали припадници румунске националне заједнице (4,3882). Ово свакако и даље остају високе вредности, с обзиром на то да се за све испитанике и националне заједнице оне крећу између вредности 4, која одражава став „да, немам ништа против“, и 5, која одражава став „да, врло радо“. Најприближнији су ставови према Србима и Срба према самима себи (разлика је 0,2456), док је највећа разлика између дистанци према Румунима и Румуна према сопственој етничкој заједници (1,0238).

Дистанца према Србима

Приликом претходно наведених тумачења података већ је констатовано да је најмања просечна вредност етничке дистанце од стране припадника свих других националних заједница исказана према Србима. Посматрано по критеријуму националне припадности, просечно најмању дистанцу према Србима (види *Табелу 2*) у овом истраживању су исказали Црногорци, а посебно када је у питању однос *пријатељства* (4,3333). Највећа просечна вредност појединачног одговора, а тиме и најмања етничка дистанца, исказана је од стране припадника румунске националне заједнице према Србима у оквиру питања: *Да ли бисте желели Србина/кињу за пријатеља?* Највећу етничку дистанцу према Србима у просеку су изразили при-

падници мађарске заједнице (3,5957), а она је највише изражена у домену пожељности склапања брака (2,9787).

Табела 2. Етничка дистанца према Србима

Table 2. Ethnic distance toward Serbs

Да ли бисте желели Србина/кињу за:	брачног друга	Комшију	Пријатеља	Шефа	пословног партнера
Црногорци	4,0571	4,1714	4,3333	3,8000	3,9429
Хрвати	3,4667	4,1333	4,3667	3,8333	3,9667
Мађари	2,9787	3,7708	3,9583	3,5417	3,7292
Словаци	3,8333	3,9459	4,0541	3,4324	3,8108
Румуни	4,2059	4,3235	4,3529	4,0882	4,1471

Дистанца према Црногорцима

Укупна етничка дистанца коју су према Црногорцима (види Табелу 3) изразили испитаници других националности у овом истраживању износила је у просеку 3,3636. Посматрано по критеријуму националности, највећу дистанцу према Црногорцима су изразили Срби (3,2370). Најмања просечна вредност дистанце забележена је у питању пожељности односа пријатељства према Црногорцима од стране припадника хрватске националне заједнице (4,3333), док су појединачно највећу вредност дистанце изразили Мађари – када је у питању пожељност склапања брака, односно пожељност брачног друга Црногорца/ке (2,6596).

Табела 3. Етничка дистанца према Црногорцима

Table 3. Ethnic distance toward Montenegrins

Да ли бисте желели Црногорца/кињу за:	брачног друга	комшију	пријатеља	Шефа	пословног партнера
Срби	2,8556	3,3736	3,6923	3,0879	3,1758
Хрвати	3,2667	4,1000	4,3333	3,7000	3,9333
Мађари	2,6596	3,4468	3,7447	3,3404	3,3191
Словаци	2,9444	3,5405	3,8108	2,9730	3,3514
Румуни	2,9118	3,5882	3,7941	3,4118	3,7059

Дистанца према Хрватима

Највећу етничку дистанцу према Хрватима (види Табелу 4) изразили су Румуни (3,1941), а посебно када је у питању пожељност склапања брака (2,8235). Ипак, најмања просечна вредност, односно највећа дистанца, забележена је међу одговорима испитаника црногорске националне заједнице када је у питању пожељност Хрвата/и-

ца за склапање брака. У просеку су најмању етничку дистанцу према Хрватима исказали Мађари (3,6262), а највећа просечна вредност, односно најмања дистанца исказана је по питању пожељности Хрвата/ица за комшије, од стране припадника словачке националне заједнице. Просечна вредност дистанце коју су припадници других заједница исказали према Хрватима била је најнижа у односу на све друге просечне вредности дистанце и износила је 3,3372.

Табела 4. Етничка дистанца према Хрватима

Table 4. Ethnic distance toward Croats

Да ли бисте желели брачног Хрвата/ицу за:	друга	Комшију	пријатеља	Шефа	пословног партнера
Срби	2,7778	3,3736	3,5055	3,1538	3,2308
Црногорци	2,6286	3,6857	3,6857	3,2286	3,3889
Мађари	3,8043	2,9787	3,8261	3,7391	3,7826
Словаци	3,6486	3,8378	3,2973	3,4054	2,9167
Румуни	2,8235	3,5000	3,3824	2,9706	3,2941

Дистанца према Мађарима

Просечна етничка дистанца коју су припадници других заједница у Војводини исказали према Мађарима (види Табелу 5) износила је 3,5924 и она је друга по реду вредност најмање дистанце (после Срба). Највећу дистанцу према Мађарима су у просеку исказали Словаци (3,4371), посебно у домену склапања брака (2,8611), док је појединачна највећа вредност, односно најмања дистанца према Мађарима исказана у домену пожељности пријатељства од стране припадника хрватске националне заједнице.

Табела 5. Етничка дистанца према Мађарима

Table 5. Ethnic distance toward Hungarians

Да ли бисте желели Мађара/ицу за:	друга	брачног Комшију	пријатеља	шефа	пословног партнера
Срби	3,1444	3,7473	3,8791	3,3736	3,6593
Црногорци	3,0286	3,8286	3,9714	3,5143	3,8000
Хрвати	3,1333	4,0000	4,2000	3,7000	3,8333
Словаци	2,8611	3,6757	3,9189	3,2432	3,4865
Румуни	3,2941	3,8824	3,7941	3,5000	3,8235

Дистанца према Словацима

Просечна етничка дистанца према припадницима словачке националне заједнице (види Табелу 6) износила је 3,5156. Највећу ди-

станцу према Словацима су у просеку исказивали Црногорци 3,4238, док је вредност дистанце коју су према припадницима словачке националне заједнице исказали Срби била само нешто виша – 3,4309. Ипак, највећа дистанца Црногораца према Словацима исказана је у домену пожељности склапања брака (2,6571), док је најмања просечна дистанца исказана у домену пожељности Словака/иња за пријатеља/ицу од стране Хрвата.

Табела 6. Етничка дистанца према Словацима

Table 6. Ethnic distance toward Slovaks

Да ли бисте желели брачног Словака/ињу за:	друга	Комшију	Пријатеља	шефа	пословног партнера
Срби	3,0778	3,6044	3,7033	3,3187	3,4505
Црногорци	2,6571	3,8333	3,7143	3,2857	3,6286
Хрвати	3,2000	3,9667	4,2333	3,6333	3,8333
Мађари	2,8936	3,7021	3,7234	3,4894	3,6170
Румуни	3,2647	3,8235	3,7941	3,6176	3,7647

Дистанца према Румунима

Просечна етничка дистанца према Румунима (види Табелу 7) (поред дистанце према Хрватима и Црногорцима) била је међу највећим (3,3644). Ипак, разлика међу просечним вредностима за три поменуте националне заједнице није била изразито значајна (до 0,0272). Највећу дистанцу су према Румунима исказали Мађари (3,2766), док је најмања дистанца према њима забележена код Хрвата (3,6667). Када су у питању појединачне вредности дистанце, оне су очекивано исказане у домену склапања брака (највећа дистанца – Црногорци, 2,5714) и пожељности пријатељстава (најмања дистанца – Хрвати, 4,1333).

Табела 7. Етничка дистанца према Румунима

Table 7. Ethnic distance toward Romanians

Да ли бисте желели Румуна/ку за:	брачног друга	Комшију	пријатеља	Шефа	пословног партнера
Срби	2,8556	3,4835	3,6044	3,2967	3,3407
Црногорци	2,5714	3,6000	3,5714	3,2286	3,4571
Хрвати	2,9667	3,8667	4,1333	3,6333	3,7333
Мађари	2,6170	3,4681	3,6170	3,3191	3,3617
Словаци	3,0000	3,5135	3,8378	3,3243	3,4595

ЗАКЉУЧАК

Подаци које смо приказали показују да су дистанце према етничким заједницама релативно уједначене и груписане између нумеричких вредности 3 и 4, које означавају став „свеједно ми је“ и став „да, немам ништа против“. Генерално посматрано, изражена је нешто мања дистанца према Србима, док је најнижа вредност, односно благо наглашена дистанца присутна према припадницима Хрватске националне заједнице. Најуједначенија дистанца је изражена према мађарској и словачкој заједници.

Највећа резервисаност према припадницима друге националне заједнице изражена је у домену брака као најинтимнијег облика друштвеног односа (у односу на све понуђене којима се мери степен дистанце), а посебно према припадницима црногорске, хрватске и румунске националне заједнице. Најмања резервисаност је изражена у домену пријатељског односа који се посматра као тип друштвене везе који се не темељи само на рационалним, већи и на емотивним основама и то према припадницима српске и мађарске националне заједнице. Овај тип друштвене везе имао је најмањи степен дистанце у односу на све остале типове.

Ако упоредимо просечне оцене које су испитаници дали о степену пожељности друштвених контаката са припадницима других и властитог народа/етничке групе (дистанца и аутодистанца), видимо да су резултати (очекивано) бољи и опет релативно уједначени. Ако се дистанца према сопственом етносу, тј. нацији може тумачити као нека врста самокритичности, констатујемо да су најкритичнији у оцени били Црногорци, док су најмању дозу самокритичности у овом смислу исказали припадници румунске националне заједнице.

Поредећи добијене резултате са претходно изведеним теоријским закључцима, можемо истаћи следеће налазе:

Уколико се етничка дистанца истражује на овај начин, добијени подаци се могу тумачити пре као израз *антагонистичких ставова*, као предиспозиције друштвеног понашања и сукобљавања, али се не могу тумачити као израз друштвеног понашања испитаника. У социјалној психологији познато је разликовање когнитивне, афективне и делатне димензије ставова (Rosenberg and Hovland, 1960). Произлази да, упркос одређеним ставовима које људи заузимају по питању етничке дистанце и односа према одређеним националним заједницама, друштвено понашање не мора нужно да одражава и пресликава те ставове.

Користећи Бурдијеву терминологију (Burdije, 1999), о етничитету и етничкој дистанци се може размишљати као о категоријама праксе. То значи да јединке постају друштвени агенси, тј. припадници групе – кроз друштвено делање, кроз учешће у одређеној колективној пракси. Етничка група постаје етничком групом кроз динами-

чни процес активног учешћа својих чланова (Malešević, 2009, стр. 309). То значи да се појединци не морају увек и нужно понашати као „рационална“ или „користољубива“ бића, него, чак и чешће, руководећи се веровањима, стереотипима¹⁰, традиционалним вредностима, навикама, итд. Да бисмо испитали разлоге настанка и *заузимања* ставова какве смо забележили у овом истраживању, пожељно би било утврдити вредносне оријентације испитаника (посебно њихов конзервативизам, традиционализам, итд.). На тај начин бисмо могли утврдити у којој мери њихови ставови о некој конкретној етничкој заједници дугују њиховом односу и доживљају сопственог етноса и колико су последица потребе да се одговори у складу са доживљајем њихове „политичке коректности“ – како у односу спрам сопствене заједнице, тако и у смислу општеприхваћених ставова (не)толеранције међу етничким заједницама.

Да би се испитала ваљаност Бартовог теоријског приступа етницитету, у истраживању етничке дистанце, нужно би дакле било утврдити разлоге, односно услове у којима испитаници заузимају карактеристичне ставове. Утврђивање значајне усклађености и релативно сличних, уједначених ставова испитаника који припадају истој етничкој заједници према другим заједницама потврдило би постојање чврстих и *јасно дефинисаних етничких граница* међу њима. Ово истраживање у извесном смислу то и потврђује. Сем уједначености одговора припадника исте етничке групе, постојање релативно јасно одређених етничких граница – које се манифестује у кохерентности представа/стереотипа о другим заједницама потврђено је и у односу испитаника према већинском становништву – Србима и према мађарској и словачкој заједници. Шта је заиста садржај ових представа, требало би прецизније истражити. То би нас могло одвести и ка сазнањима о механизмима одржавања граница чију смо сврху и значај у очувању идентитета и групне идентификације и интеграције тумачили у теоријском делу рада.

Бартова теза о друштвеној организацији културних разлика морала би се *континуирано испитивати* (у више истраживања), уз битну димензију протока времена, како би се заиста видело да ли различите друштвене околности (поготово турбулентне, транзиционе и кризне године) заиста доприносе променама у перцепцији културних разлика, перцепцији „других“ коју испитујемо путем етничке дистанце. Тиме би се могао утврдити и значај *процесуалности* самог развоја етницитета који је такође наглашен у његовом моделу. Барт је истицао да друштвене промене не морају нужно да утичу на ује-

---

¹⁰ Више о проблемима етничких стереотипа и друштвене дистанце видети у: Тодоровић, 2006.

дначаване културних разлика међу групама. Такође, етничке дистинкције (културне разлике) могу да опстану и опстају упркос (интензивном) међуетничком контакту истраживаних заједница и упућености једних на друге – што је видљиво и у подацима о етничкој дистанци у Војводини које смо приказали.

Интензивирање односа међу етничким заједницама свакако доприноси упознавању и бољем познавању њихових различитих обичаја и других културних специфичности и олакшава препознавање, смањење разлика, стварајући при том добру основу за *признање*. Иако се у приступу Аксела Хонета (2009) на који смо се већ позивали разликују три модалитета признања која одговарају трима различитим појмовима особе (индивидуа, особа, субјект), признање о којем овде говоримо, у перспективи, тиче се: са једне стране, односа државе према већинској и мањинским етничким заједницама (што у суштини представља законску основу којом се регулишу људска и мањинска права), а са друге, односа друштва и других заједница према некој конкретној етничкој заједници (питање вредности, познавања, традиције, историјских сукоба или „традиционалних пријатељстава“, итд.). Држава се често, када је у питању етничка политика, доживљава(ла) као безлична и пристрасна. Но, политика разлике и признања не мора да подразумева неку врсту асимилационистичке политике (Тејлор, 2003; Young, 2005), већ може да се изграђује на међусобном поштовању заједница и подржавању одређених разлика међу њима. Ипак, то се чешће чини као прескриптивни и нормативни, а не реални захтев, што делимично доказују и подаци из нашег истраживања.

Као пример се могу навести етничке дистанце Мађара према Србима, Црногорцима, Румунима (и обрнуто), Словака према Мађарима, Црногораца према Словацима, итд. Дobar део ових података тиче се не само реалног суживота ових националних заједница у Војводини, него и њихових етничких стереотипа и представа који произлазе из различите верске припадности, односа међу овим заједницама не само у Србији, већ и у Румунији, Мађарској, Словачкој, дакле, начина на који те државе признају и препознају права других националних мањина, итд. Такође, одређени подаци из овог и претходних истраживања указују на *постојаност етничких граница и дистанце* упркос претпоставци о упућености ових заједница једних на друге (с обзиром на то да живе на истом географском простору, у истом насељу).

То нас наводи на закључак да, што су културна обележја етничких заједница различитија, већа је и вероватноћа да ће се јављати дистанца међу њима (нпр. католичка и православна вероисповест код Хрвата и Срба, или Мађара и Срба). Оно што свакако не треба заборавити јесте да су етничка (културна) обележја различитих заје-

дница у великој мери одређена вредностима и већ поменутиим вредносним оријентацијама и да се разлике често продубљују захваљујући њима – оне су једна од највећих баријера *признању*, а не различитост културних пракси (обичаја, ритуала, итд.) самих по себи. У том смислу би и детаљнија обавештеност и испитивање ставова у вези са браком, пријатељством или неким другим обликом друштвене везе која се користи као индикатор/степен блискости/удаљености у друштвеним односима с обзиром на вредносне перцепције различитих заједница у великој мери помогле да се ова проблематика расветли, али несумњиво и разлике у вредносним оријентацијама испитаника који живе у сиромашнијим сеоским заједницама и испитаника из урбанијих, градских подручја у Војводини.

ЛИТЕРАТУРА

- Bakić, J. (2006). Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti (*Ethnicity*), nacionalizmu i naciji. *Sociologija*, 48(3), 231-265.
- Balibar, E. (2008). Šta je granica? *Treći program Radio Beograda*, 137-138(I-II), 98-106.
- Bart, F. (1997). Etničke grupe i njihove granice. U F. Putinja i Ž. Stref-Fenar (Prir.), *Teorije o etnicitetu* (str. 211-260). Beograd: XX vek.
- Brubaker, R. & Laitin, D. D. (1998). Ethnic and Nationalist Violence. *Annual Review of Sociology*, 24, 423-452.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burdije, P. (1999). *Nacrt za jednu teoriju prakse*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво*, I-II. Београд: Просвета.
- Dženkins, R. (2001). *Etnicitet u novom ključu*. Beograd: XX vek.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: XX vek.
- Кесмановић, Д. (2001). *Etnička vremena*. Beograd: XX vek.
- Коковић, Д. (2005). *Пукотине културе*. Нови Сад: Прометеј.
- Koković, D. (2010). *Društvo, nasilje i sport*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Koković, D. & Lazar, Ž. (2006). Nacionalni identitet, etnička distanca i vrednosni sistemi građana Vojvodine. U M. Tripković (Prir.), *Multikulturalna Vojvodina u Evropskim integracijama* (str. 117-151). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kozer, L. (2007). *Funkcije društvenog sukoba*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Kuper, R. (2007). *Raspad nacija*. Beograd: Filip Višnjić.
- Лазар, Ж. & Коковић, Д. (2005). Етничка дистанца у Војводини – резултати истраживања. *Социолошки преглед*, 39(3), 251-264.
- Lazar, Ž. (2008). *Vojvodina Amidst Multiculturalism and Regionalization*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Malešević, S. (2009). *Sociologija etniciteta*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Marinković, D. (2006). *Konstrukcija društvene realnosti u sociologiji*. Novi Sad: Prometej.
- Mead, G. H. (2003). *Um, osoba i društvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.

- Paić, I. (1999). Nacionalni san, tranzicija, globalizacija: obrisi promjena identiteta. U J. Čačić-Kumpes (Prir.), *Kultura, etničnost, identitet* (str. 121-138). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Putinja, F. & Stref-Fenar, Ž. (1997). *Teorije o etnicitetu*. Beograd: XX vek.
- Ristić, D. (2010). *Sociological aspects of the 'Politics of Recognition'*. In P. Bikfalvi (Ed.): *7th International Conference of PhD Students, University of Miskolc* (49-56). Humanities: University of Miskolc, Innovation and Technology Transfer Centre.
- Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, Affective and Behavioral Components of Attitudes. In C.I. Hovland & M.J. Rosenberg (Ed.), *Attitude Organization and Change* (pp. 1-14). New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Sen, A. (2007). *Identitet i nasilje*. Zagreb: Masmedia i Poslovni dnevnik.
- Simmel, G. (1904). The Sociology of Conflict. I. *The American Journal of Sociology*, 9(4), 490-525.
- Simmel, G. (2001). *Kontrapunkti kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Schaefer, R.T. (2008). *Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society*. USA: Sage Publications.
- Sokolović, DŽ. (2006). *Nacija protiv naroda*. Beograd: XX vek.
- Tejlor, Č. (2003). *Multikulturalizam – ispitivanje politike priznanja*. Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- Tejlor, Č. (2008). *Izvori sopstva – stvaranje modernog identiteta*. Novi Sad: Akadem-ska knjiga.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: XX vek.
- Тодоровић, Д. (2006). Етнички стереотипи и социјална дистанца као индикатори друштвених предрасуда - појмовно одређење и преглед емпиријских истраживања. *Годишњак за социологију* 2(2), 213-232.
- Touraine, A. (2010). *Le retour de l'acteur: Essai de sociologie*. Paris: Fayard.
- Fuko, M. (2007). *Istorija seksualnosti I – Volja za znanjem*. Loznica: Karpos.
- Fuko, M. (2008). *Poredak diskursa*. Loznica: Karpos.
- Hobsbaum, E. (1996). *Nacije i nacionalizam od 1780*. Beograd: Filip Višnjić.
- Honet, A. (2009). *Borba za priznanje*. Beograd: Filip Višnjić.
- Шљукић, С. (2006). Сукоби у савременом српском друштву – од разарања ресурса до функционалности. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 31, 583-592.
- Williams, R.M. (1994). The Sociology of Ethnic Conflicts: Comparative International Perspectives. *Annual Review of Sociology*, 20, 49-79.
- Young, I.M. (2005). *Pravednost i politika razlike*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Dragan Koković, Dušan Ristić, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Department of Sociology

CULTURAL DIFFERENCES, ETHNIC BOUNDARIES AND ETHNIC DISTANCE: RESEARCH IN VOJVODINA

Summary

The concepts of ethnicity, ethnic boundaries and ethnic distance are analyzed in this paper from the perspective of the approach to ethnicity developed by the Norwegian anthropologist Fredrik Barth. We have analyzed the possibilities and shortcomings of this kind of approach in the interpretation of ethnic distance and ethnic conflict. Sociological aspects of ethnicity in Barth's approach are highlighted. Empirical data presented in the second part of the paper are the result of a research study of ethnic distance among the largest ethnic communities in Vojvodina, and are interpreted in the light of the theoretical assumptions presented in the paper.

The starting point for the interpretation of ethnicity in our paper is the assumption about the universality of social areas in which ethnicity can be identified. Such an interpretation simultaneously questions the supposedly stable and homogeneous group membership and solidarity, while emphasizing the heuristic value of this concept that makes it possible to establish a connection between the phenomena that are apparently quite different. When the concept of ethnicity is interpreted as a specific form of social organization of cultural differences, it allows us to analyze boundaries between social groups and their relationships through cultural contrasts, which are, in fact, the basis of collective identities and interactions in a society.

We proceed with the analysis of the politics of recognition as very important dimension of identity. Ethnic identity is a kind of collective identity, and one of the possible elements of social interaction, in which the actors are "invited" to express it and to expect a certain kind of social recognition.

The research study of ethnic distance in this paper is based on the technique of questionnaire. The survey population included a representative sample of respondents, adult citizens of Vojvodina, members of the most numerous national minorities in Vojvodina (Serbs, Hungarians, Croats, Slovaks, Montenegrins, and Romanians). They were asked questions about the desirability or undesirability of certain kinds of social relations and contacts (from marriage to business relations).

The data that we present show that the distance toward ethnic minorities are relatively uniform and clustered between the numerical values of 3 and 4, indicating the attitudes "I do not care" and "Yes, I do not mind". Generally speaking, we identify a low distance toward Serbs, while a slightly accentuated distance toward members of the Croatian national community is identified. Uniform distance is expressed toward the Hungarian and Slovak communities.

The biggest restraint toward members of other ethnic communities is expressed in the domain of marriage, as the most intimate form of social relation, and the lowest restraint in the domain of friendship, a relationship based not only on rational but also on emotional foundations.

If we consider ethnic distance in this way, the data from our survey could be interpreted as an expression of antagonistic attitudes and predispositions for social behavior and conflict, but not as an expression of the respondents' social behavior. Similar and balanced attitudes of the respondents who belong to the same ethnic community toward other communities confirm the existence of strong and clearly defined ethnic boundaries. This leads us to the conclusion that if the cultural features of the ethnic communities diverge to a greater extent, the greater the possibility is for the

1534

occurrence of distance between them. What should not be forgotten is that the ethnic (cultural) characteristics of different communities are to a large extent determined by their values and value systems, which can be the source of greater differences – values are the most important barriers to the recognition of cultural diversity, and not cultural practices (customs, rituals, etc.) per se.